मेघदूत [illegible] काव्य

~~[illegible]~~

२७५

८ पत्राणि

जोत्संगेयपरिकीर्त्तितः॥ ॥प्रकृतसिद्धार्थमेवप्रकारांतरेणाहूतापकर्ब्ध्यनाह॥ वक्रः पंथेति॥ लोमेघोत्तरदिशंप्र
स्थितस्यभवतोयद्यपिवक्रः पंथाभवतीतिशेषः॥ तथाप्युज्जयिन्याविशालायाः पुर्याःसौधानांराजगृहाणांउत्सं
गःउर्द्धप्रदेशः तत्रयः प्रणयः ततः पराङ्मुखोमास्मभूःमाभव॥ यत्रतस्यांपुर्यांतडिताद्दामानिविद्युतितेषांस्फुरि
ठ्वो तंद्योतनंतेनसचकितैश्चक्षेलोलापांगोनेत्रांतोयासांताः॥ पौरस्त्रीणांलोचनैर्यदिनरमसेतर्हित्वंवंचितोसि॥ प्रता लेवने४
रितोभवेः॥ पौरपदेनकुलस्त्रीत्वंतेनप्रगल्भत्वराहित्यंतेनचकितत्वाप्रकर्षोव्यज्यते॥ वंचितस्यहानिःपाठः॥ ॥गंतव्यो गप
ज्जयिनीमार्गोपिमहानयंविलासइत्याह॥ ॥वीचिक्षोलेति॥ वीचीनांक्षोलतरणवलेनस्तनिताः॥ शब्दाः॥ विहंगा
नांपक्षिणांश्रेणीः सैवकांचीगुणोयस्याःतस्याः॥ तथास्खलितंप्रदेशगमनंतेनसुभगंसुंदरंयथास्यात्त
थासंसर्पंत्यामंथरंगच्छंत्यानयादर्शितः आवर्त्तोजलभ्रमःसएवनाभिर्यस्याः॥ तस्यानिर्विंध्याख्यायानद्याःरस
स्यजलस्याभ्यंतरंमध्यंसंनिपत्यप्राप्यउज्जयिन्याःपूर्वोद्दिष्टेवक्रेपथितव॥ यथानायकोगमनसमयेविहितानेक
मंडनायाः प्रकटितानुरागचेष्टायानायिकायाःकश्चिद्रसाभ्यंतरंसंनिपततीत्यर्थः॥ ननुकथमपरिशि
तायाःरसांतरप्राप्तिरित्याशंक्याह॥ ह्रियतःस्त्रीणांवहलानुरागेणप्रियेषुकिंत्रभावविलासोऽयमेवाद्यंप्रणयव

पतिते:२

वनं।याज्ञ्ञावाक्यं।प्रणय्यः प्रमयाज्ञ्ञयो।रित्यनेकार्थः।तस्मिन्नेवपथिपुनरनुरागमाहा॥ ॥वेणीभूतेति।भोसुलक्ष्म
मघवेणीभूतंप्रतनुसंकीर्णसलिलंप्रवाहोयस्याःसा।तथातेटरोहंतेउत्पद्यंतेयेतरवस्तेभ्यःश्रीशिलैःशी
र्णपर्णैःशुष्कपत्रैःपांडुःपीताछायाकांतिर्यस्याःसा।तथा।तांनिर्विंध्यामतीतस्यनिष्क्रांतस्यतवसौभाग्यं
विरहावस्थयावेणीभूतप्रतन्वादिधारणेनव्यंजयंतीप्रकटयंती।सिंधुनाम्नीनदीयेनविधिनोपायेनका
१२ र्श्यंदुर्बलतांत्यजति।सविधिस्त्वयैवकर्तव्यः।त्वयैवेतावकारणंत्वामसादरवसरानाम्नीनिसावः।निजवैरणन
तस्याःकृशतांदूरीकुर्यादितिभावः॥ ॥प्राप्येति।उदयनोराजविशेषस्तस्यकथाचरितंतत्रकोविदाःपंडिताःग्राम
वृद्धायत्रतामालवदेशांतप्राप्याश्रियोलक्ष्म्याविशालांपूर्वोक्तांविशालांउज्जयिनीपुरींत्वमनुसरा।ग्राममप्य
देनप्रतिग्राममुदयनकथाध्वन्यतेइत्यपदेनकथायाःसंप्रदायपरंपरागतत्वेनसत्यता।ध्वन्यते।पूर्वोद्दिष्टपदे ॥राम ८॥
नयस्यात्मदर्शनेनात्मवंचनंफलमुक्तं।तस्याःस्मारयति।तत्रोत्प्रेक्षते।सुचरितंयत्कर्मतदुपार्जितस्वर्गोपिभो ॥१२॥
गरूपफलेक्षीणेसतिगांभुवंगतानांमवतीर्णानांस्वर्गवासिनांभूक्षशायैःपुण्यैर्विहितंकांतियुक्तमेकदेश
मपहृत्यदिवःस्वर्गस्यशकलमिवास्थ्यंपुरीस्वर्गाद्दागतेसुकृतात्।एकमितिस्वर्गेपतदेवैकंतादृशमितिव्यक्ष १२

तोमालवास्युरवंतयतिकोशादिकारांतोमालवदेशवाचकः।उज्जयिन्यामवंतीश्रीलुक्तत्वादीकारांतत्वाचकः।विशा
लावोज्जयिन्यपीत्यमरः॥प्रकृतनगरीरचनार्थंचपुनर्वर्णनमाह॥ ॥प्रद्योतस्येति॥अत्रास्यामुज्जयिन्यांवत्सराजो
उदयनोनृपःप्रद्योतस्यराज्ञोगंधर्वाधिपतेर्वाप्रियांपुत्रींहृतवान्।आनीतवान्।अत्रतस्यैवराज्ञोवत्सराजस्यना
लहस्तिशाणांवनंहैमंस्वर्णमयमभूत्।अत्रैवनलगिरिनामास्यैवराज्ञोवत्सराजस्यसंभ्रममुत्पाद्यवान्लोकेभूत्वपु
रावत्सराजेऽव्यवहितेसपुरीमसंभ्रममुत्पाद्यस्थितः।तत्सेवनन्तस्थितिविरंतनः।इत्युक्तचिरंतनकथायामलिङ्ग
प्रवीणोजनः।आतोऽस्ति।प्रासुणिकान्बंधूनकुर्युर्गरमयंतीति।संक्षेपोऽर्थः॥ ॥हारानिति।यस्यामुज्जयिन्यां
विपणिःपण्यवीथिकातत्ररचितान्प्रसारितान्हारान्निर्द्दोषान्तरलाहारमध्यवर्तिनोगुलिकायुक्तान्गुलि
कारनायकमणिभूतानित्यर्थः।एवंविधान्हारान्मुक्तावलीर्दृष्ट्वातथाकोटिसंख्याकाःशंखशुक्तीश्चदृष्ट्वा
तथापरस्वच्छानान्मरकतमणीश्चनयाप्रवालानांभंगान्शकलांश्चदृष्ट्वासमुद्राःसोयस्मा
म वर न्नूनशेषतोयमात्रेणेदृशाःसंलक्ष्यंते।सलिलानामेवनिधयोनतुरत्नानामितिभावः।तारनयानेनशाद्याघो
नेगुटिकानांतरलतयानिस्सरलमौक्तिकमयत्वंवकोटिशः।इत्यनेनत्वं।उन्मयूखनयास्पानतोमात्रेणपर्याप्तमा

नं।मणिप्रस्तावे पद्मपदेन शुकस्याप्यवानीलकोठ्स्योचितइतिमाणिपरीक्षाविद स्मरलोहार मध्यगइति
अयमपिक्षेपः॥ ॥पद्मः॥ यत्र यस्यां शुकपक्षहरिताः अत एव सूर्याश्वस्याहिनोश्वाः।तथा यत्र लोमेघत्वमके
13 लवकुक्ष्याप्रलिन्नाम ताश्च हिमंतो मदजलं वर्षतः शब्दवरणोदशमुख्वंप्रतिरावणाम पांगीकृत्य स्थिताः।श
क्रस्र हारविहूः प्रत्यादिष्टानिराकृताः न्नबरणदीप्तयो येसमेनिकेश्रेष्ठाः सीतीतिशेषः।अयमपि क्षेपइतिलोक
प्रवादः।तस्यालापमाह॥ ॥दीर्घी॥ लोयनप्रातःकालेषु पटुमदेतीक्ष्णहर्षेणकलंमधुरं सारसानांकूजितं
राष्ट्रितं दीर्घीकुर्वन् वातहताः सरसाः शब्दायंत इति प्रसिद्धिः।श्रोत्रलोग्यं।तथा विकसितपद्मानामामोदः परि
मलस्तेनमैत्री संपर्कस्तेन कषायः सुरभिरिति घ्राणभोग्यं तथांगस्पृक्शरीरस्यानुकूलः सुखावहः शिप्रानाम्नी
नद्या वातो यत्रोज्जयिन्यां प्रार्थनायां यायाज्ञायां प्रियवाक्यं करोति।निनादृशः।प्रियतम इहस्त्रीणां रतिश्रमं रामः
राति।अतिमापिपटु मदकलकूजितं दीर्घं कुर्वंस्तथा स्फुटितकमलामोदमैत्रीकषायस्तथांगपरिमलसंपर्कः सुर १२
भिरंगानुकूलः चरणसंवाहने प्रवीणः।स्त्रीणां रतिग्लानिं हरति।प्रत्यूषादिति बहुवचनेन वक्रमपि विलंबानु
कूलानित्यं तथा भूतलोगसमृद्धिर्व्यज्यते॥पटुस्त्रीरुणःदक्षोग्लानमधुवतिषुनिरसमः।मदोरेत सिदर्पकस्तूक

यसुरलो लोहितेच॥ ॥जालोद्गी॥ भर्तुः कंठेति॥ युग्मं॥ ॥तामेघ जालेभ्यो गवाक्षेभ्यो निर्गतैः केशानां संस्कारैः अ
धिवासनदर्थैर्धूपैरुपचितं वृद्धिं नीतं वपुर्यस्य स तं वं धुस्नेहेन गृहमयूरैर्दत्तो नृत्तमेव बंधूनां उपहारो यस्मै स तथा
मार्गखिन्नः श्रान्तः अंतरात्मा यस्य स तथा लक्कुसुमैः सुरभिषु रम्येषु स्त्रीणां वरनालक्ताचिह्नितेषु अस्या उज्जयि
न्याः धवलगृहेषु स्वदेश मार्गश्रमं नीत्वा अतिवाधकुवलयानां नीलोत्पलानां रजसः परागस्पृगंधायेषा मरुद्धी
निते यथा जलक्रीडार्थं निरताः याः योषितः तासां स्नानेन रक्षितेः सुष्ठु मंदवैर्गौरितियावत्॥ निष्क्रेरिति पाठः स्नानं
स्नानीयं चूर्णैः निःनानि स्नैः सौरत्यैः गंधवत्याः शिप्रायाः सरितो वातेर्धूतैः कंपितं मुद्यानं यस्य तत्तथा पुण्यं पावनं
त्रिलोकपितामहपार्वतीपतेः धीमत्तवनं तत्तु महादेवस्य कंठस्यापि नीलाकुविशुल्याच्छाविरितिगणैः सादरं वी
क्ष्यमाणः सन् त्वं जायां गच्छेः। हर्म्ये ब्धितिवकुवचनेन यत्र तत्र तया लालान्प्रतिष्ठामात्रस्पैव अश्रमाय घनोद्धाय अतः।
स्नानमाध्रवनी स्नानीयं चेत्यनेकार्थः। कुंदनिकषायाय अस्याः सौरत्ये निप्रकीर्तिताः। मत्वायं विगवतापि त्वया शि
वस्थाने स्थातव्यमित्याह भवतां ध्वनयन्नित्याह॥ ॥अप्यन्य॥ हे मेघ महाकालाख्यं शिवस्थानं प्राप्य अन्यस्मिन्काल
पिसायं संध्यायां ते त्वया स्थातव्यं। कृत्यानोकर्तरि षष्ठी॥ भानुः सूर्यो नयनयोर्विषयं गोचरं यावदत्येति अतिक्रामिया
स्पति। उदस्यतीत्यर्थः। यावत्पुरानिपातयोर्लट् इति भविष्यदर्थे लोट्। यद्वा तेन त्वया यावन्नयनविषयं यातिसूर्यस्ताव

स्थानत्वमर्थात्। तयेत्पादिक्षेप्ये न किमर्थस्थानत्वमित्याशंक्याह। श्ला घनीयां शिवस्य संध्याकालेयो वलिः पूजातदर्थं
पटहवाद्यतां कुर्वन्‌ त्वमामंडलानां गलीराणां गर्जितानामविकलं संपूर्णं फलं लप्स्यसे। अद्रष्टमुक्ताह दृष्टमाह॥ ॥पा
दातत्र महाकालस्थाने वराविक्षेपणाक्कणितताः शब्दिताः रसनाः मेखला यासां ता अथा लीलया विलासेन वधूर्णै
वलितैर त्नानां छाया पंक्तिः सयाश्ववलिता जटिलावलयोदंडा येषां ते श्रमेरंक्रान्ताः खिन्ना ह स्ताया सां ताः वेश्या
स्त्वत्तो नखपदानां नखक्षतस्थानां सुखान्सुखकारवर्षस्य वृष्टेर अग्रविंदून्‌ आप्य लब्ध्वा विषयलसंगपंक्ति वद्दीर्घोत्क
णलोलान्‌ मोचयिष्यंति। पुंसि वामरदंडे स्यादुपहारे करे सुरे। स्त्रियां जलौ कवये चर्मण्युदरावयवे वरिरि तिरलसैः
मृकाल सुरासुरस्पृहणीयस्त्राणि माह॥ ॥पश्चा॥ तामेघपश्चात्संध्यासमये नृत्यारंभ करंगं विधेय मनुरूपेल्य
थः॥ यद्वा पश्चादितिविश्या विलासमनुभूय। यद्वा शिवस्य पश्चाद्भागोस्थितवा। पद्मामंडलेन बिंबेनो ब्रेसन्तं भुजं
एवतर वस्त्रषांवृनंपश्चाद्गेनो लिलीनः आश्रितः॥ तं प्रतिनिवनूतने जपापुष्पवद्रक्तं संध्यावर्द्धीप्तिं दधानस्त्वथा राम:
शान्तापनीतायउद्भूगन्धेनरस्निमितनिश्चलेलोचनेयस्मिन्‌ कर्मणि तत्तथा। लवान्याः दृष्टा लाक्षिर्यस्यासः दृष्टलाक्षि २४
त्वं नृत्यारंभे महेश्वरस्यार्द्रं रुधिरं यन्नागाजिनं गजचर्म तस्य छामपनयाशंभोर्वीलसतरागजाजिनसंगानो वित
दर्शनाद्भवान्याः शिवस्य च मतो बोध्यते। ननु दृष्टलाक्षिरित्यत्र भाक्षिशब्दस्य प्रियादित्वा पाठात्‌ कथं पुंवद्भावः॥

दृश्यते। गणनकृतकार्यमनित्यमिति न्यायाददोषः। समासेनोत्प्रेक्षणमाह॥ ॥गच्छंतीनामिति॥ तत्रोज्जयिन्यां नक्तं रा-
त्रौ सुचिभिर्भेद्यैर्घनैस्तमोभिरंधकारैः रुद्धो लोकादर्शनं यत्र तस्मिन् तादृशे राजमार्गे रमणस्यावासं गच्छंतीनां नर-
पतिपदेन नियतं तत्र यामिकसंचारः सूच्यते। तेन च तेभ्यो भयाच गमनं नाभ्युपगच्छते। नासाम भिसारिकाणां
निकषः पाषाणस्तत्स्था कनकरेखा निकषशब्देन लक्ष्यते। यद्वा स्निग्धयानुरूपया विद्युता कृत्वा नतो-
र्वं दर्शय। किंतु तोयस्यात्सर्गो यस्मिन् स तोयोत्सर्गः सहितं स्वं ध्वनितेन गर्जितेन मुखरः सशब्दो मा भूत ह-
स्या न वेक्तव्यं। किंतु गर्जितेन मुखर तया गर्जितस्य तीव्रत्वं व्यज्यते। यद्वा तोयोत्सर्गश्चासौ स्तनितमुखरश्चेति वि-
दृशो मा भूत। हृष्टिं गर्जितं मा कुर्वित्यर्थः। प्रधाने दर्शय। मा च मुखरो भूरिति चकारेण लयकरणे तयानमाग-
र्जिता स्याम पथगमनं सूच्यते। रुद्धपदेन लोग्पचक्षुर्विजितानां पद्यी पाद्या लोका नाव कथनेनार्द्धरात्रत्वं ध्वन्यते।
यतः ताः स्त्रियः स्वभावतो विह्वलाः भीरवः। उर्वशी कांताः कांतैः संयोज्य स्वयमपि निद्रासुखमनुभवन्नाह॥ ॥तां
कस्यां॥ सुप्ताः पारावता यस्यां कस्यांचिद् गृहस्यांतर्वर्त्तिविभक्तस्यां भवनवलभौ गृहोपरि वसतौ तां रात्रिमतिवाह्य
बहुकालविलसनेन खिन्नं श्रांतं विद्युदेव कलत्रं यस्य स तादृशो भवान् सूर्ये दृष्टे सति मार्गशेषमुल्लंघयेः। तत्र

हेतुमाह। सुहृदामभ्युपेतमंगीकृतमर्थं कृतं प्रयोजनानक्रियायै ये सम्नाहृशाः पुरुषाः नखलु मंदायंते ना
लसा भवंति। सुभघा रावतायामित्यनेन निद्राभंगाभावोबध्यते॥ ॥तस्मिन्॥ सूर्योदयसमयेवल्लभैरखं
15 डितानां नेत्रां बुवाहदृशि चुंबना लिंगनादि लिशांतिं नेयं संमार्जनीयं उक्तं चदरूपके। ज्ञानेन्यासंगविकृतो
खंडितेऽर्ष्यो कषायितेति॥ अतोहेतोः सूर्यस्य मार्गमजननुतास्मिकाले सूर्योदये कर्तव्यमाह। पद्मिन्याः
कमलमेववदनं तस्मात्प्रत्यावृत्तं जायमानं प्रालेयं हिमं तदेवास्रंबाष्पं हर्तुं प्रोंछितुकामः। प्रत्यावृत्तं
तिपाठे ला नुविरोधवर्णं सापिलानुः करा न रश्मीन् रुणद्धीति करहृष्टिशयो मंद्य वर्तिनित्वमिति विषये
अनल्पा अधिका अभ्यसूया ईर्ष्या यस्याति तादृशो लघवेता तव पुनरेवं विधो विलासोन्यत्र नलाविध्यती
त्याह॥ ॥गंभीरा॥ तोमे घतवप्रकृत्यास्वला विनरम्यच्छा प्राप्तिरिति विंवं तद्दृ पत्र्यात्माछायात्मा पिचित्त
इवानिर्मले गंभीरायाः नद्याः पानीये शरीर रम्याणीय तस्मात्प्रवेशं प्राप्स्यासि। तस्माद्भूताः कुमुद्वद्वीर्य
शद्रानितस्याः नद्याश्चटुला श्चंचलायशफरा मत्स्याविशेषास्तेषामुद्वर्तवनुचा छिन्न फलसंपार्ति मर्जसे।
भावोवातो दृवशद्वपूर्वो यस्यतादृश्यं गिरिं देवगिरिमुपगतमिच्छात्कर्षो जंगिमिसाध्वयनीयेमंदं वास्यामि।

राम:
२५

दुर्लनान्युत्पन्नानि तान्येवावलोकितानि निष्फलीकर्तुं धैर्यवशान्नयोग्योत्नवासो धैर्यादिति पदेन यद्यपि
मदर्थं वेगवान् तथापि तां प्राप्याविलंबः कार्य इति भावः। अन्योपि यः प्रक्रान्तिसुभगो गांभीर्यगुणशालिन्याः ना
यिकायाः गृहप्रवेशं प्राप्य तस्या आलिंगाय सूचकावलोकिनि न विफलीतावेक्षिते। तथा त्वमप्यस्यालिंगना
दिविमुखो माभूरिति भावः। पुनरनुरागप्रकर्षमाह॥ ॥तस्याः पातुं॥ नोमे घन्ना वनीरशाखावेतसपल्लवा यत्र
तत् सुमुक्तो रोधस्तटमेव नितंबायमानं तनी नं श्यामलं किं वित्मनाकरेणाधृतमिव तस्या गांभीरायाः सलिलमेव वसनं
स्वच्छायानीलं कृत्वा पातुं लंबायमानस्य ते गमनं कथमपि महताकष्टेन भाविलंबविष्यति। अन्योपि वनितायाः वसन
मार्क्ष्य कथं प्रयाति। नीलमिति पदेन नद्याः अलिसारित्वं द्योत्यते। अलिसारिका हि नीलवस्त्रा परिधत्ते वस्त्रं मोच
यितुमभिलषंती च हस्तेन रुणद्धी सतः करधृतमित्युत्प्रेक्षा वित्ता। प्राप्तवानीरशाखमित्यनेन नीलवसने रक्तपटपु
ष्पिकाद्युत्पते। तस्याः पातुमिति पाठे। मुख्यं स्तनरत्नमाह। ज्ञानमास्वादायेनस तथा पुमान्पुलिनमेव जघनं यस्याः
तां त्यक्तुं कः समर्थः कः शक्तः। अपि तु न कोपि। अर्थांतरन्यासे तु पुलिनाकालं जघनं यस्या इति विग्रहः। अथ मस्या

नस्य वाच्याधीनत्वात्कथं विलंब इत्यत आह ॥ ॥ त्वन्निष्यंदं ॥ हे मेघ तव वारिनिस्यंदवृष्टिसेकेनोच्छ्वसितः समुल्लसि-
ता वसुधा भूगंधस्तस्य संपर्केण पुण्यो रम्य इति घ्राणेंद्रियसुखहेतुः तथा स्रोतसो घ्राणेंद्रियस्य रंध्रं तस्य ध्वनिते-
न सुभगं यथा स्यात्तथा गजैः पीयमानः गजो हि सुखमुन्नमय्य वातं पिबतीति प्रसिद्धिः । एतेन श्रोत्रेंद्रियसुखहे-
16 तुरुक्तं । तथा काननेषु यान्युदुंबरफलानि तेषां परिणामयिता इति दृष्टिसुखहेतुत्वं । काननपदेन जनसंचाराभावे-
न यादृच्छिकफलसंपत्तिर्व्यज्यते । शीतो वातो देवशब्दपूर्वो यस्य तादृशं गिरिं देवगिरिमुपगंतुमिच्छोरुपजिग-
मिषोस्तव नीचैर्मंदं वास्यति । अस्मिन् वृत्ते देवगिरिमिति प्रयोक्तुमशक्यत्वात् देवपूर्वं गिरिमित्यादिप्रयोगक-
विलिशाच्छत्वान्न दोषः । तथा च माघे ॥ हिरण्यपूर्वं कशिपुं प्रचक्षते इति । दृष्टलालनमभिधायादृष्टलालनमाह ॥
॥ ॥ तत्र स्कंदमिति ॥ तामेव पुष्पमेघीकृतः सन् आत्मा शरीरं येन स तादृशो येन भवान् मंदाकिनीजलक्षालितैः पुष्पा-
सारैर्वेगवद्भिर्वृष्टिभिः पुष्पासारैस्तत्र देवगिरौ नियतं कृतास्थितिं स्कंदं स्नपयतु । ननु स्कंदः कुतः स्नपनीय इत्याशं- रामः
क्य तन्माहात्म्यमाह ॥ हि यतः शक्रसंबंधिनीनां सेनानां रक्षार्थमादित्यमतिक्रांतं नमत्पादित्यं तत्तेजो निजं वीर्यं स- १६

डुण्णेनोसंवृतं निःशेषितं दिवपदस्य परिहारेण वासवपदप्रापणेन यो देवानामपि रक्षितानन्दमूनामपीत्य
ल्पेन पुण्यमधीकृतात्मसमनेन प्रागुक्तं कामरूपत्वमुपपन्नं भवति। कुंदेंदुसदृशं प्रायः अस्वनरयवर्गुकः पयोवा
होलब्धमधुपुण्यमेघः प्रवहतो इति। आसारावेगवद्धर्षपातास्तेवा शीकरः॥ अपरमप्याह प्रकारमाह।
॥ ॥आनिलेश्वेति॥ मातृपादी॥ नीलेश्वाः पंक्त यस्यासां वलयं मंडलमस्यासीतिनथा। घनोगलितनन्
त्रोरितायस्य मयूरस्य वर्हपुच्छपार्वतीममपुत्रस्यायमयूर इति स्नेहालुकुवलयदलं प्राप्तुं शीलमस्येति ताद्दशी
कर्णयोगपावतंसयुक्तोपि करोति। रहस्य चंद्रकांत्यातो तं शुक्लीकृतोपांगो नेत्रांतो यस्य तं मयूरं आप्यायये
संतोषयय। यथा जलदजलविंदुभिर्मयूरः प्रीयं नेतयत्पूर्वः। पश्चात् जलपानसुस्थितमद्दे वो गिरयहणा
लिः स्याद्धिनिरुद्धगृहणं। दरीषु प्रतिशब्देनेन महता गर्जितस्य नर्दयेथाः। धौतापांगमित्यनेन हरसमीपेम
यूरस्यानिसंनिहितत्वं द्योत्यते॥ ॥आराध्यैनि॥ वीणाविधृतयेषां तैः वैणिकैः सिद्धद्वंद्वैर्विद्याधरादीनां मि
थुनैः जलकणस्य का दीणां शिथिलानविभ्यतीति लयाद्द्वन्त्रामार्गयस्मैस समुल्लंघितः अद्धामार्गो येन शरव
णलवउत्पत्तिर्यस्यतमेनं देवं स्कंदमाराध्यतद्वामयूरस्यायानन्तरत्यादि सुखेनाप्यादनेनासमानपित्वा सुरभि

ततयानांगवामालंनोहनंश्रोनोमूर्त्सीप्रवाहरूपेणलुविपरिणतांपरिपाकतांगतांरंतिदेवमांस्रोभूपस्य
कीर्त्तिर्वर्मण्वतीर्णवान्मानयिष्यन्मानयितुंव्यालंवेथाः।विलंवंकुर्याः।पुराहिरंतिदेवोमेधानाजहारततो
रुधिरंस्यचर्मणएवनामनदीप्राडुर्वभूवेतिपौराणिकीगाथा।तस्यामानतामेवोद्दिश्यपसर्वेदृष्टलानांतविभ्र
67 तीत्यतआह॥ ॥त्वय्यासन्नमिति॥कृष्णशरीरकांतिचौरेलविंजलंगृहीतुमवनतेसतितस्याःसिंधोनद्याः
चर्मण्वत्याःपृथुंविस्तीर्णमपिदूरत्वात्तनुंसूक्ष्मंप्रवाहंस्थूलंइंद्रनीलरत्नंयस्यतन्मध्यरत्नमेकंयष्टिमु
क्तागुणंहारमिवगगनगतयःसिद्धाःदृष्टीरावर्ज्यत्वदुपरिस्थितानूनंद्रक्ष्यंति।इतिविकतरविलासप्राप्तयप्र
क्तनशीघ्रगमनायप्रोत्साहयति॥ ॥तामुल्लोमेघतांचर्मण्वतीमुत्तीर्यपरिचितःस्त्रीकृतःभ्रूविलासो लतानौ५
यत्रातेषांपक्ष्मणांउत्क्षेपादुन्मीलनादुपरिविलसंतीस्फुरंतीकृष्णसारस्यप्रभायत्रतेषांकुंदकुसुमानां
क्षेपोविलसनंतमनुगच्छंतीतिकुंदक्षेपानुगामिनेनेत्रंगाश्चतेषांश्रियंशोभांउत्क्रांति।चोरयंतीतिकौतुकंतः।तेषां रामः
दशपुरवधूजनस्यदेशविशेषस्यवधूनांनेत्रकौतूहलानिनयनप्रीतिलक्षणानितेषामात्मबिंबंस्वशरीरंपात्रीकुर्व २१
न्नेत्रैःसादरमवलोकनयोग्यंकुर्वन्गच्छ॥ ॥ब्रह्मावर्त्तमिति॥तोमेघब्रह्मावर्त्ताख्यंजनपदंदेशमधोनागच्छ

रो०व२

यया प्रतिबिंबेनावगाहमानः समाक्रमच्छायामात्रदेशसंपर्केणादेशसंबंधं वर्णयन्नातिरीत्यागमनदूषण
स्यावस्थां निवेदयती निरूप्यते। सत्वे स्वचारणां राज्ञां यथ वंशाणां तस्या पिशुनं सूचकं कुरूणां एतत्कौरव
तन्त्र प्रसिद्धं क्षेत्रं भजेथाः। यत्र कुरुक्षेत्रे प्रागेनो गांडीवधन्वानी स्वशरासार समूहे नृपाणां मुखान्यत्यवि
तवान्। यया त्वमंबुधाराहृदे पद्मानि शेवयसि तथेत्यर्थः। दृष्ट्वा दृष्टप्रातिहेतु विलंबमादधामीति निवर्तनेव
स्वकार्यगौरवं व्यनक्ति॥ ॥ लोमे यवं धूनां कुरुपांडवानां स्नेहवशात् समरात्प्राङ्मुखेन लांगलिना मस मृ
तिर्विस्तंश्वलवारितोपि कल्लतडानी सत्वाद् परिरक्ताः वल्लतायालोचनेरकार्णानविंवितत्वाचिह्नं यस्या
स्ता हालां मदिरां सैस्का अपः सेवितवान्। बंधुप्रेम्णत्वया प्यालिमदं [illegible] वंधोर्मम कार्यं कृतं भवामिति व्यज्यते।
तोसामपि सुंदर सरस्वत्याः नद्याः उमाः सोरस्वत्यप्ता सामपामाधिगमं गृहणं कृत्वांतरत्यं तरेषु शुद्धः शुचिः स्वमपि
वर्णमात्रेण कृष्णः श्यामोल विद्यासि। त्वमपीत्यनेन केवलं सारस्वती लिरा हि वलभद्रः शुद्धोभूत। किंत्वमपी
त्यर्थः। ननु सा स्यादेव तत्स्यनुवदेः कथं सोमेत्यच्यते। समृद्देवता रितः प्रिहेतुरतः सुहृदो पित्स्यप्रिहेतुत्वाउपचारा
त्सोम्य इत्युच्यते। तथा चामरः॥ सोम्यः स्यात्सुंदरे सोमदेवतास्यपि ति। परमश्वर संपर्कोत्पवित्रास्य अपुष्य

ह्वं प्राप्य साक्षात्परमेश्वरस्वरूपमपि गच्छेत्याह॥ ॥तस्माद्गच्छेरिति॥ हे मेघ कुरुक्षेत्राद्धिमगिरवतीर्णां प्राङ्मुखे
तां सगरपुत्राणां स्वर्गस्यारोहणाय सोपानपंक्तिं निःश्रेणिं गंगां कनखलस्य तीर्थस्य समीपे अनुकन
खलं गच्छेः। अनुकनखलमिति स्थाननिर्देशः। न तु संबंधेन गंगोत्कर्ष इति यतो गंगासंबंधेन तीर्थानां तीर्थत्वं
पुराणादौ गीयते। सगरसुतानिपदनकपिलरोषाग्निदग्धानां गत्यादितीर्थत्वा — रपि शिरयानिर्गमामालु
दिनिव्युपते। इदो हरशिरश्चंद्रमसि लग्नामुमायाः ईर्ष्यया स्थाः सा गंगा फेनैः कृत्वा गौर्याः वक्रा या भ्रुकु
टिकौटिल्यं तस्य रचनां निर्माणं हसित्वा शंभोः केशग्रहणमकार्षीत्॥ तत्समीपे मां प्रतीयं भ्रुकुटिं र
यतीति हसित्वा गंगा सपत्नीसमक्षमेव शंभुकेशग्रहणेन स्वसौभाग्यातिशयं दर्शितवती। तावद्गंगायां आ
वगाहनप्रकारमाह॥ ॥तस्या इति॥ हे मेघ व्योम्नि सुरगज इव ऐरावण इव तिर्यग्भूत पूर्वार्द्धेन स्वशरीरेणोत्तरतो गगना
दलंवितुमवलंबी कुशीलं यस्य तादृशस्त्वं निर्मलस्फटिकगौरतस्याः गंगायाः पानीयं पातुं चेत्तर्कयः गच्छसि
तर्हि सपदि पयःपानसमये श्रोतसि प्रवाहे संसर्पन्त्या मिलितया तव छायया प्रतिबिंबेन कृत्वा सा गंगा अ
स्थाने प्रयागादन्यत्रोपगता मिलिता यमुनया तस्याः संगमेन रम्या स्यात्। अर्थप्राप्तपुण्यप्रकर्षा निर्विघ्नं विला
सम् अनुभवन्गच्छेत्याह॥ ॥आसीनानामिति। उपविष्टानां मृगाणां नाभिगंधैः सौरभैः सुरभितना सुगंधीकृ